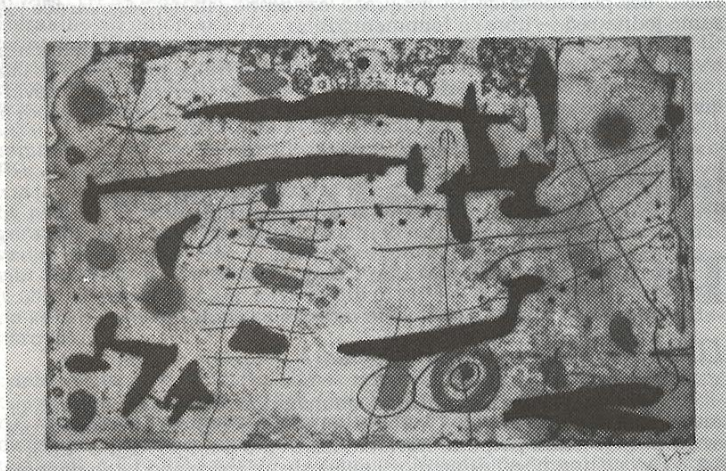

oblik izgovorene reči (»govor u čistom stanju«) kao i novo vidno polje pisanih znakova. Pesma omogućava slušanje i viđenje onoga što jezik razotkriva. Kao i Hajdeger dok se trudi da iz metafizike čuvstvenog i iz psihologije iščupa »čuvstvene aspekte« jezika, čujnost i vidljivost. Pesnički jezik koji omogućava slušanje i viđenje samog jezika i njegove snage otvaranja, ne otkriva samo zvuke i znake, već i osnovnu dimenziju čovekovog prebivanja. Reč kao čuvstveno značenje meri veličinu prostora igre (Spielraums) između zemlje i neba. Jezik drži otvorenim oblast gde čovek na zemlji i pod nebom stanuje u kući sveta» (8). »Fizički« odjek pesničkog jezika odiše harmonijom, štimungom (Stimmung) veze koja sjedinjuje zemlju i svet. Ta je veza, koja je takode i m e s t o stanovanja, zaboravljena u svakodnevnom jeziku zainteresovanom samo za poruke i praktične ciljeve.

Otkrećući se sebi samom, svojim skrivenim crtama običnosti, jezik se okreće svojoj početnoj sposobnosti označavanja, prikazivanja. Dati stvarima ime, znači, udahnuti im život. Reč ima sposobnost »da porodi stvari« da ostvari razliku između stvari i sveta. Tu sposobnost instrumentalizovan jezik zaboravlja. To što poezija otkriva stvari kao da su u njihovom obzoru ili u nastanku, kao »prvi put videne« (9), to nije zato

što daje »prednost rečima« (Mallarmé), već zato što iznalazi njihovu moć prikazivanja. Ta moć nije samo mašta pesnika. Pesnik, kao svaki čovek, samo »u nastavku« izgovara ono o čemu sasvim tiho govori jezik. Zbog toga Hajdeger tako malo mesta poklanja subjektivnosti pesnika: ovaj pre slavi istinu zemlje i sveta nego doživljenog iskustva.

Ipak, reći ćete, poezija ne živi samo u muzici nadjezika i u iskonskoj snazi prikazivanja, već i u s l i k a m a ! Tu, kao i na drugim mestima, Hajdegerovo tumačenje potiče od rasčlanjavanja tradicionalnih teza metafizike. Poetska slika nije ni iskrivljena kopija stvarnosti, ni metaforički ili analoški odnos čuvstvenog prema razumljivom, ona nije ni empirički prikaz predstave koju je stvorila transcendentna subjektivnost, ni natprirodno približavanje veličina koje uobičajeno procenjuju, nije i zdrav razum drže na odstojanju. Hajdeger je veći realista od Platona i Kanta, čak i od Aristotela, i protivnik je ničeovske ideje koju nastavlja Mallarmé a preuzima nadrealizam, da je poezija čista fikcija (10). »Suština slike je, kaže on, da prikaže nešto«. Poetska slika prikazuje svakodnevni svet, ali kao tajanstven, ona »otkriva Nevidljivo« (11), tj. pozadinu, čudnost, zagonetku prisutnosti usred vidljivog najjednostavnijeg i najpoznatijeg. Ili slike čak obuhvataju u zamišljanju (ein-bilden) običnog ono što izmiče svakodnevnom svetu: to su »vidljiva umetanja neobičnog u izgledu običnog« (12). Ali šta je neobično? To nije samo zabrinjavajuće, već sasvim drugo, skupljanje bića, svetog, Boga. Slika je jedno k a o koje ne objašnjava ništa, već pri-kazuje naglo neobično. Bog, kaže Helderlin, »vidljiv je k a o nebo«. Nebo je slika Boga, ne po uzoru na njegovu sliku. To što je pesnik ovde imenovao Boga za Hajdegera ne znači da se sveto može svesti na jedinstveno ime, ili podvesti pod zgodnu formulu. Nevidljivo ili ono što se skriva i što pesnik prikazuje kroz aspekte vidljivog kao skrivajući se, to Nevidljivo ostaje »nepoznato« (13). Neobrađiva tema poezije nije neizrecivo, već nosi više naziva, često suprotnih a koji se ipak podudaraju: prastar i budući, neposredan i nepristupačan, uobičajen i neuobičajen, dobitak i gubitak, spaseno ili izlećuće i zastrašujuće (14). »Sveto je samo zastrašujuće« (15). Poezija, kao uostalom i misao postoji samo od trenutka korenitog otuđenja, »tuge« koja je i tuga i nužnost (Not). Pesnik ispituje sveto, ono njega traži, tim pre što ga u njemu nema niti u njega beži.

Pesnik ne donosi spas, već nedirnuto čuva teskobu koja je teskoba njegovog vremena a ne njegovog ličnog života. Njegova uznemirenost je blagotvorna i nije bekstvo, jer čak i njegova melanholija i njegovo progonoštvo, pobuna i zebnja, i još više, njegova radost dok grabi i zaranja do korena vremena, vraćanja su na izvore Istorije.

tehnika: pitanje budućnosti

dominik žaniko

Tehnizacija našeg društva i kulture stvara suštinske probleme: to niko ne osporava. Ali paradoksalno »pitanje tehnike« postaje u raspravama savremene filozofije neomiljeno. Nije li to zbog njene krutosti, zbog distance koju nameće u odnosu na ideologije, ili je to — još dublje — zbog vrste negiranja suštine ili odstupanja pred njom? Ni egzistencijalizam, ni strukturalizam, ni »novi filozofi«, ni humanistički neo-racionalizam se nisu ozbiljno pozabavili onim o čemu klasična filozofija nije savršeno ništa znala, ali što »drugi Hajdeger« ističe u prvi plan, posle predavanja o Niče, u sveobuhvatnim i značajnim tekstovima iz 40—50-ih godina, naročito »La question de la technique« i »Dépassement de la métaphysique« (Essais et conférences, Gallimard).* I kako su ti tekstovi bili teško razumljivi, vrlo često su bili svodeni samo na kliše: Hajdeger govori o savremenoj tehnici samo da bi je osudio: tako onemogućava svaku pozitivnu etiku prilagođenu sadašnjim uslovima. Habermas čak smatra u svojoj poslednjoj knjizi (Der philosophische Diskurs der Moderne) da poslednja Hajdegerova misao samo nastavlja »filozofiju subjekta« koju B i č e i v r e m e nije uspelo da prevaziđe.

A stvarno, sve je sasvim drugačije: Hajdeger tehnici prilazi kao gorućem problemu koji u pitanje dovodi samo čovekovo postojanje: njegov pristup usko povezuje ispitivanje suštine tehnike sa mogućim prebivanjem: i daleko od toga da zapostavlja etički problem, on ga, šta više, sam postavlja.

Od čega se sastoji tehnika u najmodernijem smislu te reči? Hajdeger odgovara: suština nije u činjenici da će ciljevi biti zaboravljeni u korist sredstava, niti u hipertrofiji mašinstva. Poznajemo šemu tridesetih dragu Bergsonu: industrijalizacija suviše mehanizuje društveno telo, a tom »nesrazmerno povećanom« telu potreban je »dodatak duše«. Hajdeger izbegava ovakvu vrstu objašnjenja koje mu izgleda nedovoljno. Ako »bit tehnike nije ništa čisto tehničko« znači da fenomen instrumentalizacije pred našim očima nisu ništa drugo do rezultati prave o n t o l o š k e r e v o l u c i j e koja se dogodila na početku modernog doba (ali koju je grčka nauka pripremila u potaji). Svet nije više zatvoren, sveti, hijerarhizovan; postaje prema izrazu Kojrea »beskrajni univerzum«: sastavljen od inertne materije, univerzalno podležući istim zakonima. Zahvaljujući matematičkoj fizici, ontološki čovek dobija svu moć da sve izmeni bez presedana. Kopernikova revolucija je bila samo nagoveštaj: njen galilejski nastavak se pokazao mnogo odlučnijim. Ne samo što zemlja više nije centar kosmosa; više i nema apsolutnog centra; postoji samo beskrajno pokretna tačnost koja služi kao osnova akcije. Na osnovu moderne nauke i njenog projekta matematizacije prirodnih pojava i sama tehnika dobija novo lice. Ona više nije nepromenljivo napravljena od materija koji odoleva zanatliji i koju ovaj može pobediti samo svojom veštinom. Ona se pretvara u izradu mašina za potpunu proračunljivost (u odnosu na šta su rasprave između determinista i indeterminista drugorazredne). U tom smislu je u »kartezijanskom kognitiv atomsku bombu već eksplodirala«, što je Hajdeger u Cirihu 1951. i rekao; u tom smislu Planetarna mašina sadašnjice (koju Hajdeger naziva Gestell) »završena metafizika«. Od nuklearne fisije do genetičkih manipulacija, od osvajanja kosmosa do informatizacije jezika, stvarnost je potrebna da bi se njome manipuliralo i to u takvim razmerama da je čisto ljudska dimenzija prevaziđena.

Da li je skandalozno razumeti filozofsko i naučno poreklo onoga što se sada zbiva i što menja naše biće? Ti isti Hajdegerovi cenzori koju mu zameraju da nauku razume samo kao dominaciju, smatraju sasvim normalnim što prisutni tehnicizam slavi njene ogromne »uspehe« svodeći na »usputne slučajnosti« uništavajuće efekte, zagađenosti, škodljivost, itd. Globalno pozitivan sud vrednosti obuhvata tehničko-naučno vladavine prirode. I upravo Hajdeger već kod Ničea ne prihvata to a priori vrednovanje »volje za moći« — zatim posle Ničea — »volje za voljom«, tj. samoodnosne volje bez otvaranja prema nekoj drugoj dimenziji. I ako Hajdeger insistira na sudbinskom karakteru tehnike, to uopšte nije iz ljubavi prema mračnoj mitologiji, već da u novim pojmovima obuhvatio ono što klasična racionalnost nije dozvoljavala, neizbežan karakter epistemološkog nasleđa koje je stvorio naše moderno doba. Ovde će nam naši cenzori još jednom zabraniti da govorimo o »sudbini« ali će se prvi suprostaviti radikalnim ekolozima da se drugačije ne može i da će se neizbežno nastaviti nuklearna proizvodnja električne energije i veliki program koji pokreću laboratorije i industrije. Ako »drugačije« ne budemo mogli i ako budemo morali da sledimo naučno-tehnički razvoj, znači da smo svi ušli u ogroman istorijski proces koji prevazilazi našu volju i želje. Da i Hajdeger ima pravo kada u tome vidi ontološku poruku? Diskusija je opravdana i poželjna, ali samo pod uslovom da polazi iz same biti situacije, te n e i z b e ž n o s t i sa kojom je Hajdeger umeo da računa.

»Da li se munja bića nazire u suštini tehnike?« Ovo nije »osuda« moderne tehnike. Upravo suprotno. To je priznavanje suštini tehnike (koju ne treba svesti na apstraktni entitet) mesta najvećeg ambiguiteta u kome se čovek ikada našao od doba kada se u Grčkoj uzdigao kao autonoman biće koje Antigonin hor opeva: »Mnogo čudi, i ništa tako ne zabrinjava kao čovek koji se ne suprostavlja«. Čovek tragedije je shvatio svoju izloženost obrtima sudbine pod surovom svetlošću Božanskog. Čovek tehnike veruje da Tehničku mašinu može da planira tako da u

1. Prvi Hajdegerov tekst posvećen ovoj temi je predavanje održano 2. aprila 1936. u Rimu pod tačnim nazivom »Hölderlin et l'essence de la poésie« (koji je objavljen u zbirci Approche de Hölderlin, Gallimard, 1962).

2. Chemins, izd. Idées, Gallimard, str. 49.

3. Ibidem.

4. Approche de Hölderlin, str. 55/Erläuterungen, str. 43.

5. cf Pitanja IV, str. 116.

6. Acheminement vers la parole, str. 193.

7. Ibid, str. 18.

8. Pitanja III, str. 70/G. A. (Celokupna dela), knjiga 113, str. 150.

9. Ibid, str. 60/G. A. (Celokupna dela) knj. 13, str. 150.

10. Eseji i predavanja, str. 240.

11. i 12. Ibid str. 241.

13. Ibid str. 240.

14. Videti Approche de Hölderlin, str. 81/82/Erläuterungen, str. 62—63.

15. Ibidem.

njoj nađe potpunu sigurnost, mada ona više ništa ne stavlja u zaštitu, ni život, ni zajedništvo, ni »najsjetije od svih dobara«: jezik. U tehnici se skriva najveća opasnost, opasnost krajnjeg otuđenja koje bi svojim nedostacima moglo da uguši svaku svest: Hajdeger smatra da prepoznavanje opasnosti kao takve već priprema »spas« tj. novo prilagođavanje ontoloških mogućnosti koje čovečanstvo od sada još nije iskoristilo.

Reč prilagođavanja odgovara u potpunosti onome što Hajdeger ispituje još od Bića i Vremena i što tamo naziva »autentičnost«, a što će postati »razmišljajuće i pesničko stanovanje«. Ne samo što Hajdeger ne poriče osobenost: on tu štiti ono što naziva d o g a d a n j e (Ereignis) i što sklanja u samom biću.

Na tom delu puta Hajdeger je predmet dva međusobno potpuno protivurečna napada: s jedne strane mu se zamera što u potrazi Osobenog ostao metafizičar i što se priklanja vrsti moralizma ontološke nade; sa druge, naprotiv, jer u tome ne vidi nikakav osnov za etiku odgovornosti u kojoj argumentovana istina podržava kritičku komunikaciju, praktično angažovanje. Na jednom kraju se može prepoznati Deridino razaranje; na drugom, kritički neoracionalizam čiji je najznačajniji predstavnik Habermas. U oba se slučaja etički ishod Hajdegerove misli stavlja u pitanje; u prvom, zbog preteranosti, (Hajdeger ostaje suviše priklonjen učenosti); u drugom, zbog nedostatka (Hajdeger ne doseže postavljenu etiku). A sa obe strane je Hajdegerovo ispitivanje tehnike potcenjeno. Ipak je kod Hajdegera to ispitivanje nerazdvojeno od potrage za jednom novom »etičnošću« (da se ne pomeša sa formulisanjem kodeksa). Zašto, ma kako međusobno protivurečni, ovi kritičari to ne priznaju?

Izgleda da je odgovor sledeći: Hajdegerovo tumačenje tehnike je najosetljivija tačka spoja te novatorske misli, jer označava vezu između metafizičkog nasleđa (matematička promišljanja naučno-tehničkog sveta) i njegove još neiskorišćene mogućnosti (čije vesnike ispituje meditirajuća misao); ona istovremeno omogućava da se shvati domet vladajućeg razuma i njegove ontološke granice. Ne primećujući ili ne prepoznajući taj spoj, gubi se spoznaja onoga »što se dešava« danas u dubini i što se povlači od d o g a d a n j a prema apstraktnoj protivurečnosti, proizvoljnoj i neistoričnoj. (anhistoriale: razaranje ili obnavljanje metafizičke racionalnosti)

Razaranje bez ponovog uspostavljanja preti osiromašenjem primate stila. Ali što nikako ne znači da se svodi na stil: u njemu je ničeoovski izazov koji ide s onu stranu dobra i zla.

DRUGI DEO ALTERNATIVE je obnavljanje metafizičke racionalnosti u obliku argumentovane logike i komunikacijskih prinuda. Ne želimo da kažemo da čitav poduhvat Habermasa treba da se smatra obnavljanjem; to bi značilo privid kritičke igre koja se tu odigrava, ali se ne može negirati da se na nivou osnovnih pojmova (naročito pojma istine) Habermas vraća na najklasičniji pojam logike stavova. Tako Habermas tumači pojmom iracionalističkog raskida Hajdegerovo povlačenje u odnosu na metafiziku — tamo gde mi sa naše strane otkrivamo deliče bliskosti između vladajuće racionalnosti i sačuvanih dimenzija i misli. Hajdegeru se često dešava da za koncepciju čije krajnje granice želi da pokaže (napr instrumentalna koncepcija tehnike) kaže: ona je tačna, ali nije p r a v a . Ovo nepriznavanje isključive privilegije argumentativnoj logici nije ni u kakvoj vezi sa prestajućim iracionalizmom. Ono otkriva jezik izvan apofanatičnog, otkriva ga prema drugim razotkrivanjima: poezije, umetničkog dela. Šta se dobija ako se čovek ubaci u argumentativnu mrežu i ponovo mu se pokaže racionalnost kategoričkog imperativa, ako se dometi racionalne moći i paradoksalni preokreti bića ostvaruju izvan te logike ili je preziru? Habermasijska teorija komunikacijskog dejstva uzima u obzir složenost praktičnog uključivanja u hiperrazvijenim društvima, ali ona je ipak jedna dosta »platoniska« teorija u odnosu na tehnički izazov totalne manipulacije (koji nije košmar »pesimista«, već zaista stvarnost u mnogim njenim vidovima).

Prema M o ć i r a c i o n a l n o g , pod imenom »pravilno Gabora«, formulisali smo zakon tehničke nauke (nepisan, ali strašno delotvoran): »Sve što je tehnički izvodivo treba da bude ostvareno, bez obzira da li je to ostvarenje moralno ili za osudu«. U odnosu na ovaj izazov (uključujući život, Grad, jezik, ne priznajući ni jednu granicu, ni jednu svetost, ni jednu Osobenost) ontologija i etika imaju zajedničke tačke u kojima zahtevaju neumanjeni status pitanja i poziva. Ako se biće ne priznaje onda morati-biti više nema smisla. Jednom hipertehničkom društvu može da se dogodi da omogući samo neznatno ospoljenje funkcionalizma. Smešne i nevažne će biti rasprave koje će nastojati da »humanizuju« tehniku, ne shvatajući da time samo produžavaju ili služe poremećajima čiju temeljnost nisu izmerili.

Šta činiti u takvim uslovima? Hajdeger odgovara: »ne činiti, već čekati«. Ima hiljadu načina da se čeka. Hajdegerov je strpljiv, ali ne i pasivan, jer je u potpunosti posvećen misaonom trudu. Kako odlučnije raskinuti sa zapadnjačkim i modernim dinamizmom nego ukidanjem svakog voluntarizma (kao »žudnje za nepoželjnim«) i nagoveštavanjem tog još neostvarenog p r e o k r e t a ? Nesiguran karakter ovog nagađanja ne sprečava da to čekanje ima zahteve: misliti, to je sada više nego ma kada stvarati.

I svrstavajući izloženost čoveka planetarnoj tehnici u događaj našeg doba, ne iscrpljujući moguće, Hajdeger otvara novi put. A to je mnogo. Jer nećemo stremići napretku karikirajući ovu misao na bilo koji način. Ne zaboravimo Hegelovu lekciju: pravo opovrgavanje treba da se zasniva na snazi protivnika. Ako je većina onih koji su opovrgavali Hajdegera uzimala poput talasa prema steni, to je stoga što nisu procenili snagu ove misli.

*) Tehničko pitanje i »Prevazilaženje metafizike« (Prim. prev) Eseji i predavanja Galimar

Prevela Ivana Hadži-Popović

ŽREC NOVOG SVETA

moj glas odneće vetar u pustinju
i ko će onda govoriti
o šumi i o bokoru perunika
koji se tiho njišu
u praskozorje našeg sveta
ko će onda govoriti
o zaumnim pejzažima
i putovati brdom i dolom mašte
ko će sменiti moj glas
pri ritualnim obredima
rođenja, venčanja i smrti
ko će onda govoriti o vratima Vavilona

ako vetar odnese
moj glas u pustinju
kako će se znati
kad je vreme obreda i žrtve
kad svečane molitve svakodnevlja
kad je vreme za obične
lepo uobličene reči i rečenice
kad za odlazak u crkve
čije su se svrhe udaljile
i postale nejasne
čiji su temelji nagriženi
a kad je vreme
za pogled u nove svetove
o čijem se sjaju u Vavilonu
iz rasporeda zvezda
tek nešto nejasno naziralo

ja sam žrec novog sveta
moje su ruke čiste od krvi
a usta umorna
od tolikih izgovorenih reči

POHVALA JEDNOJ JABUCI

jabuko, neprolazna suštino
jednog glasnog popodneva
vrtela si mi se pred očima
ustima i nosom
obla i rumena
nalik na večernji oblak u boji
tvoje meso sa posebnim ukusom
stisnulo se oko osovine
gore se završava peteljkom
tvojom ličnom vezom sa zemljom

NOĆ STARE KAJSIJE

stara kajsijsa, mesečeva dragana
razdragana od čućorenja bilja
od prolećnog buj-okrilja
sišla je sama na reku
nadmela se nad vodu, nad vir
nad rečni senjak, nad maticu-mravinjak
dotakla granom-rukom vodu, površine sjaj
zadržtala u belom zraku-nedohvatu
u zasrebrneloj pećini straha, noćnom uzdahu
zanijala cveće u krošnji, kolevku-ljulašku
u daljinu, korenje protekla u visinu

LASTIN DOM

tu pod strehom
pri vrhu kuće
lasta je napravila gnezdo
viseću konobu

tu pod strehom
uobličilo se
kamenito sivo jaje
nad dvorištem

tu lasta svakog jutra
dodiruje krilom
razliveni pejzaž
električni stub, staju, ambar
ogradu, bunar, žutu ružu
balkon i na njemu
saksiju sa belom muškatom

SEĆANJE NA KRVNU ŽRTVU

u dvorištu, u sećanju iz detinjstva
mestimičnom i plahom, kao letnja oluja što je
razvigor i maslačkov ostatak, zacvreneće kresta
starog petla, na suncokretovom obrazu
na dan Svetog Ilije, pred podne, krvna žrtva
magov nož zasvetleo pošto je, u ruci ukućanina
idolu na dar, možda bogu prozračnom kao vazduh
kao pšenica darežljivom, mirisavom kao matičnjak
koji nas prošle i sadašnje poznaje
a kriva se u nekom udaljenom delu sveta
i sprema se da nas poseti u časove neke suncane

pet pesama
druginja urošević